

Niemand wil kladderadatsch

Fidel Castro heeft iedere oppositie tegen zijn regime decennialang onderdrukt en zijn land in een belabberde staat achtergelaten, betoogt Gert Oostindie.

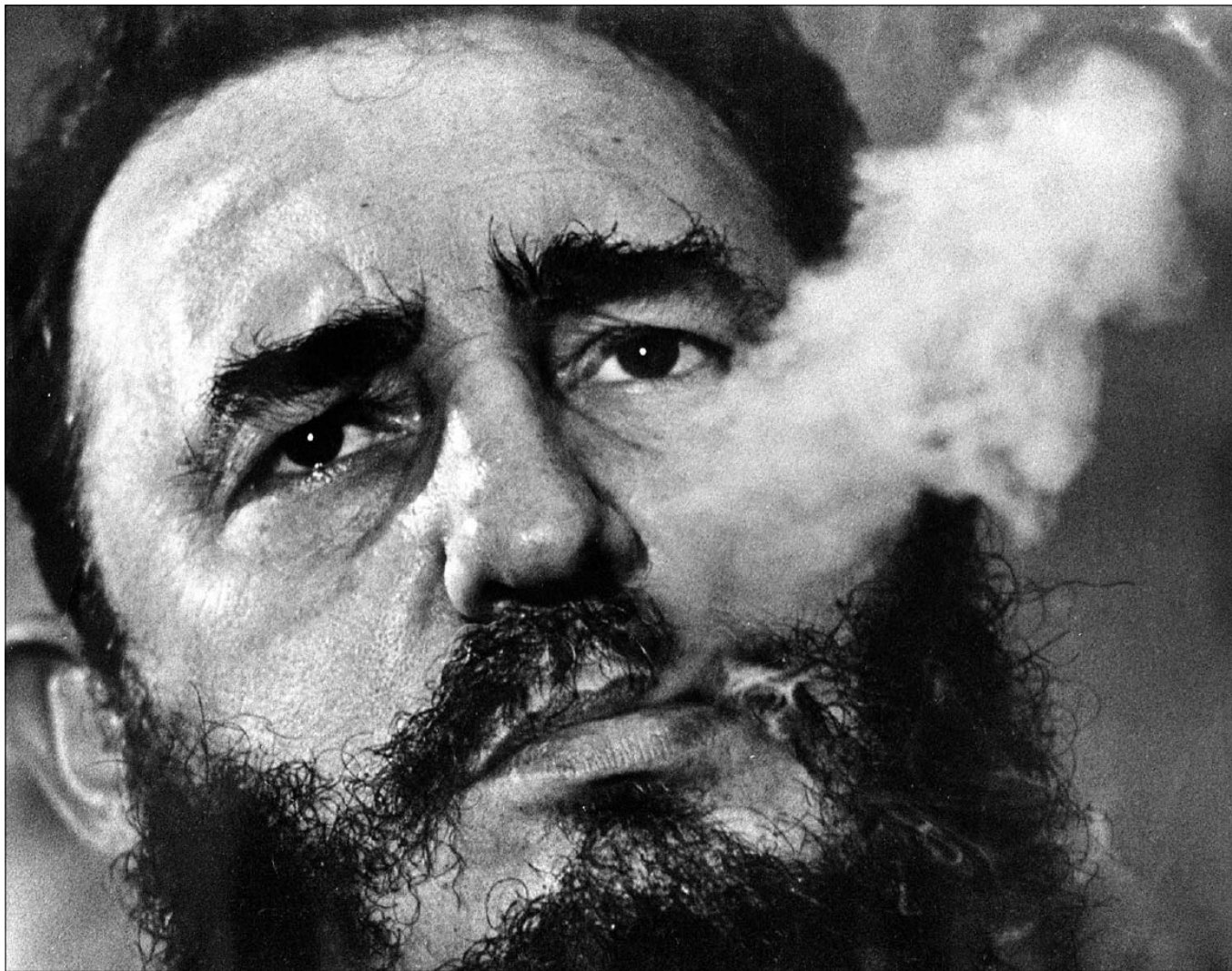
De typerende tragikomedie rond de kat met de negen levens is nog altijd niet helemaal voorbij. Fidel Castro mag dan wel op de Cubaanse televisie hebben verklaard dat hij niet terug zal komen als hoogste leider van het land, met hetzelfde optreden liet hij zien nog altijd in leven te zijn. Duidelijk is nu wel dat Fidel ook zichzelf niet meer voor de gek kan houden. De oude macho gooit noodgedwongen de handdoek in de ring - net anderhalf jaar te vroeg voor zijn vijftigjarig regeringsjubileum.

In Cuba wordt meer gerouwd over het verdwijnen van Fidel dan wel wordt gedacht. Hoe moe de meeste Cubanen ook zijn van het mislukte communistische experiment, Fidel staat op Cuba in hoger aanzien dan het systeem dat hij liet bouwen. Ongrijp, ongetwijfeld, maar zo is het. Talloze malen hoorde ik in de afgelopen 25 jaar Cubanen, na een lange klaagzang over het vastgelopen systeem, in één vaart door toch de lof zingen op *el líder máximo*. Jaren lang kreeg ik niets dan onzekere en zelfs angstige antwoorden te horen op mijn vraag hoe het verder zou gaan na Fidels dood.

Wat nu? In de beste Kremlin-tradities is de afgelopen jaren weinig duidelijk naar buiten gekomen over toekomstscenario's. De *inner circle* van Castro was klein en werd gedomineerd door oude getrouwen, te beginnen met zijn aangewezen opvolger, minister van Defensie en broer Raúl. Broerlief mist het charisma van Fidel, staat bekend als keihard, maar ook als een slagje pragmatischer en minder egocentrisch. Onder zijn leiding ontwikkelde het Cubaanse leger zich de afgelopen vijftien jaar tot de sterkste semikapitalistische onderneming van het land. Dan zijn er nog wat 'jongeren' - vooral vijftigers - die zich nu mogelijk meer zullen doen gelden. Dat was tot voor kort erg riskant: verschillende al te ambitieuze maar overigens voorzichtige vernieuwers werden voortijdig op een zijspoor gezet. Ook Gorbatsjov ontloopte zich pas als hervormer nadat hij als conventionele bureaucraat de top had bereikt!

Sinds de val van het Sovjet-blok, nu bijna twintig jaar geleden, het communistische Cuba in één klap onhoudbaar maakte, is door deskundigen buiten Cuba eindeloos gespeculeerd over toekomstscenario's. De status quo bleek hardnekkiger dan alom werd verondersteld - harde repressie, beperkte economische hervormingen en omvangrijke hulp uit Chávez' Venezuela deden hun werk. Cuba veranderde, maar niet fundamenteel.

De opties voor verdergaande veranderingen waren legio, maar niemand wist hoe daar binnen Fidels personalistische regime over werd gedacht. Dat regime was, in de beste tradities van het Kremlin,

Fidel Castro in maart 1985. Foto AP

een *black box*: je ziet er wel eens wat in- en uitgaan, maar wat er gebeurt weet je niet. Welnu, op de korte termijn zal er weinig veranderen nu Fidel zich terugtrekt. Dat is ook het signaal dat de afgelopen anderhalf jaar, de periode dat Fidel al ziek was gemeld, aan de Cubaanse bevolking is afgegeven: ook zonder hem blijven we op koers. Achteraf was die langdurige onzekerheid over Fidel een meesterlijk staaltje van communistische spin.

Wat nu? Verschillende grote vragen spelen door elkaar heen. De eerste is de onmiddellijke machtsvraag: wie wordt de nieuwe baas,

Fidel staat op Cuba in hoger aanzien dan het systeem dat hij bouwde

of nauwkeuriger, zal Cuba's bestuurlijke elite Raúl, een midden-zeventiger, lang dulden als opvolger van zijn grote broer? Dan is de vraag of er voorlopig überhaupt sprake zal zijn van de transitie die de buitenwereld al zo lang onafwendbaar acht, en hoe vergaand zo'n transitie zou kunnen zijn: alleen of voornamelijk economisch (het China- en Vietnammodel) of ook politiek (het Oost-Europese model)? Dit regime denkt op zijn best in het eerste scenario, maar is minder dan de Aziatische kameras van weleer bereide de regio enigszins uit handen te geven.

De volgende vraag is enerzijds hoe de Cubaanse bevolking zelf, wanneer de eerste schrik en voorvelen ook pijn is verwerkt, zich zal

opstellen. Anderzijds, hoe de strijdkrachten en politie zouden reageren op eventueel grootschalig en mogelijk ook gewelddadig protest tegen een voortzetting van een fidelismo zonder Fidel. Tenslotte is er de vraag naar de reactie van Washington en daarachter naar de kracht en opstelling van de ruim één miljoen Cubaanse Amerikanen aan de overzijde van de straat van Florida.

Het is belangrijk over deze vragen na te denken, maar heldere antwoorden zijn nog steeds nauwelijks te geven. Mijn eigen indruk is dat de *inner circle* de afgelopen tijd alles op alles heeft gezet om vooralsnog de zaken zo stabiel mogelijk te houden. Dus: Raúl als tussenpauze, tergend langzaam verder op het pad van de incomplete liberalisering van de economie, verbetering van de relaties met de Amerikanen, maar geen binnenlandse politieke opening en de bereidheid hard in te grijpen waar de bevolking in protest zou komen.

En die bevolking? Alle *wishful thinking* ten spijt zijn er - zeker buiten Havana - geen aanwijzingen voor een opstand. Er is naast veel steun voor het regime ook veel onvrede, dat zeker, maar geen georganiseerde oppositie die protest kan kanaliseren en juist wel een oppermachtig repressief apparaat dat voorlopig ieder protest de kop in kan en zal slaan. Op alle mogelijke manieren heeft het regime juist sinds het 'tijdelijk' terugtrekken van Fidel de bevolking ingepeperd dat de zaken blijven zoals ze zijn.

Dit is ook het moment om nog eens vast te stellen dat niemand - afgezien van criminelen en ver-

stokte Koude Oorlogdenkers - enig belang heeft bij een kladderadatsch. Een ineenstorting van het huidige gezag zou zeer waarschijnlijk gepaard gaan met nog meer armoede en veel geweld. Een dergelijke crisis zou zich onder meer vertalen in nauwelijks te controleren migratiestromen naar de VS en de omliggende Caribische eilanden. Een langdurig gezagsvacuüm zou bovendien de voorwaarden scheppen voor de opkomst van Cuba als nieuw en perfect gelegen centrum van de internationale (drugs)criminaliteit en het terrorisme.

Cuba is als een zwaar bewaakt, maar volledig uitgewoond huis

Alle reden dus voor een behoedzame koers zonder revanchisme. Vastgesteld moet worden dat Washington daarin de afgelopen decennia volstrekt tekort is geschoten. Dat gebeurde vooral uit electorale overwegingen. De belangen van de Cubanen of zelfs maar de rust in de Cariben, en dus voor de eigen kust, speelden een veel minder belangrijke rol. En wat de Cubanen ook willen, in ieder geval zitten zij niet te wachten op een Amerikaanse overname. Aan Bush de opgave om enig staatsmanschap te etaleren en dus ook de Cubaans-Amerikaanse lobby in bedwang te houden. Complicatie: zijn opvolger zal Florida willen winnen, en dat lukt niet met gematigde taal richting Cuba.

over de ontwikkelingen in de komende jaren. Juist door toedoen van een uitermate dirigistisch en repressief regime was Cuba, ondanks de langgerekte crisis en navent diepe frustraties onder de bevolking, een stabiel land en vandaar een steeds aantrekkelijker bestemming voor de toeristenindustrie.

Die rust zal onder sterke druk komen te staan. Indien het regime wél zijn greep op de bevolking zou verliezen, zou dit vrijwel onvermijdelijk leiden tot politiek en/of crimineel geweld. In die zin zou een abrupte val van het regime een terugkeer naar de extreme sociale en raciale ongelijkheid en ongebreidelde criminaliteit van vóór 1959 kunnen inluiden.

Cuba is als een zwaar bewaakt maar volledig uitgewoond huis. Alles behoeft verbetering, maar het geld, de wil en de organisatie om de zaken goed aan te pakken ontbreken. Het is voor de Cubanen te hopen dat er sprake zal zijn van voldoende matiging in eigen kringen en voldoende ondersteuning van buiten om tot een zachte landing te komen. Ook in dat meest rooskleurige geval zal het lange jaren duren vóór het land economisch en sociaal weer enigszins op orde is. Zo'n zachte landing zal ook de omliggende landen kunnen vrijwaren van een uitwaaiing van Cubaanse problemen naar hun kusten die vrijwel onvermijdelijk zou volgen op een gewelddadige ontknoping.

Op een veel langere termijn zullen transitie en herstel van Cuba overigens elders in de regio weer problemen oproepen: potentieel kan het eiland de bestaande Caribische toeristenindustrie gemakkelijk overvleugelen. Dat zou verder gelegen bestemmingen als 'onze' eilanden Aruba, Curaçao en Sint-Maarten in grote problemen kunnen brengen. Maar voorlopig is dat nog een probleem op de heel lange termijn.

En Fidel, hoe zal hij over waarschijnlijk niet al te lange tijd in de necrologieën worden herdacht? Zoals zoveel dictators die na een idealistische start allengs meer rigide werden, daartoe aangezet door een vijandige buitenwereld én het eigen onvermogen zelfkritisch te zijn. Een moedig man, zeker; hij zette het kleine Cuba op de kaart van de Amerika's zoals geen Latijns-Amerikaanse leider vóór hem dat deed. Een visionair? Dan tenminste een visionair met een volmslagen gebrek aan zelfkritiek en een afnemend begrip van de mondiale werkelijkheid.

Ook daarom is Fidel Castro verantwoordelijk, niet alleen voor decennia onderdrukking van iedere oppositie tegen zijn regime, maar ook voor de belabberde staat waarin hij zijn land achterliet en voor de onduidelijkheid over de vraag hoe nu verder te gaan. Hij bleef veel te lang. Dat paste bij zijn eigen opvattingen van mannelijkheid en in een lange traditie van Latijns-Amerikaans *caudillismo*. Het was slecht voor een volk dat hij zou dienen, maar uiteindelijk gijzelde.

Gert Oostindie is directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV-KNAW) te Leiden en hoogleraar Caribische geschiedenis aan de Universiteit Leiden.

Laten we geen illusies koesteren